

lizace a stále účinnějšího spojování s potřebami praxe socialistické výstavby. Marxistická sociologie se konstituuje postupně a zejména poslední období je naplněno bohatými, dosud neukončenými diskusemi. V nich podle Čagina postupně nabývá převahy pojetí, podle něhož k marxistické sociologii patří její obecně sociologický základ (sociologický aspekt historického materialismu), dále konkrétní sociální výzkumy a tzv. sociologické teorie střední úrovně, tj. sociologie speciální, např. sociologie průmyslu, rodiny, náboženství apod.). Z Čaginovy monografie je patrné, že tyto diskuse jdou ruku v ruce s rozvojem vlastní badatelské práce, že sociologie v SSSR prokázala své oprávnění pro vnitřní potřeby rozvoje země a že zároveň stále úspěšněji vstupuje do fundované polemiky se soudobou nemarxistickou sociologií. Rozvoj sovětské sociologie za období posledních pěti let, které do monografie není zahrnuto, tyto závěry jen potvrzuje.

Jaroslav Štřítecký

Lekcii po metodike konkretnykh socialnykh issledovanij. Pod redakcijej professora G. M. Andrejevoj. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1972; 202 str.

Na filosofických fakultách sovětských universit se ve stále větším rozsahu přednáší sociologie. Na moskevské filosofické fakultě je katedra metodiky konkrétních sociálních výzkumů. Její členové působí na ekonomické, psychologické a žurnalistické, především však na filosofické fakultě. V úvodu recenzované knihy vysvětlují autoři, proč ji vydávají jen jako „přednášky“: na přípravě učebnice bude třeba ještě nějaký čas pracovat, aby byl text úplný a dobře propracovaný.

„Přednášky o metodice konkrétních sociálních výzkumů“ mají skutečně některé formální rysy, kterými se odlišují od definitivní podoby propracované vysokoškolské učebnice. Je v nich patrna odlišnost podání v jednotlivých oddílech, které sice na sebe logicky navazují, ale nepokrývají pole problematiky konkrétních sociálních výzkumů ani zcela rovnoměrně, ani plně vyčerpávajícím způsobem. Jestliže však podání nese známky práce nedovršené do všech důsledků, pojetí, základní přístup k problematice, její promyšlení nejsou nijak provizorní. G. M. Andrejeva jako autorka i redaktorka vložila do práce své rozsáhlé vědomosti a vynikající schopnost jasné formulace.

Knižka má vlastnosti, které jsou charakteristické pro metodologické práce sovětských autorů v oblasti konkrétních sociologických výzkumů. Především jasnou souvislost všech rovin zobecnění, počínaje nejvyšší úrovní filosofické abstrakce, přes úroveň nejobecnějších teorií marxistické sociologie, sociologie jednotlivých oblastí sociálního života, až po drobné technické prostředky výzkumu. Vědomí jednoty vědecké práce a jejího místa v celospolečenském myšlenkovém i praktickém úsilí, vědomí smysluplnosti snahy vědy o adekvátní zobrazení reality jako jednoho z předpokladů společenské činnosti, dává autorce na jedné straně jistotu a určitou velkorysost, na druhé straně zaujetí pro důležitost řešení každé otázky, i takové, která by se mohla zdát tak podružnou, že by snad ani nestálo za to o ní podrobně diskutovat. Na několika místech knižky jsou takové drobné diskuse, zejména s V. A. Jadovem, které dokumentují zásadní shodu i vzájemný respekt a současně rozehrávají soutěž o přílehavější, vědecktější odpovědi na některé otázky sociálních výzkumů. Je to projev zralosti sovětské sociologie, která již teď, ve stadiu prudkého rozvoje, může prokázat vlastnosti plně konstituované vědy.

Pro českého čtenáře bude nesporně nejpoutavější první část knihy pojednávající o programu konkrétního sociálního výzkumu, kterou napsala G. M. Andrejeva. Na přípravnou fázi výzkumu je zde kladen velký důraz. Program výzkumu je charakterizován jako „celý komplex metodologických i technických úkolů...“, ale také obecný náčrt procedur a technických prostředků výzkumu.“ (Str. 4) Program je více než praktickým či rutinním úkolem, je v něm mnoho teoretické práce principiální důležitosti. Právě pro tuto tvůrčí stránku není možno vytváření programu popsat vyčerpávajícím způsobem, je však možno uvést přehled hlavních částí.

V metodologické části programu je především stanoven problém, „otázka, na níž není v dosavadním poznání známa odpověď a je proto třeba určitých teoretických

i praktických úkonů pro jeho rozřešení.“ (Str. 6) Autorka důsledně rozlišuje problém, objekt („reálný sociální proces nebo jev... rodící problémovou situaci“ — str. 9), předmět („je definován určením aspektu, vlastnosti, charakteristiky objektu, které interesují výzkumníka při poznávání daného problému“ — str. 10) a teoretické i praktické úkoly výzkumu.

Vytváření programu výzkumu má praktické důsledky. G. M. Andrejeva na ně nejen obecně upozorňuje, ale uvádí i konkrétní důsledky opominutí v programu. Poznámky o nedorozuměních mezi členy týmu nebo mezi zadavatelem a výzkumníky plynoucích z nejasností programu jsou pro toho, kdo se připravuje na organizování výzkumu, velmi cenné.

Další přípravnou prací je teoretické i empirické upřesnění pojmů. Autorka dává přednost termínu empirická interpretace pojmů před výrazem operacionalizace. Teprve po předběžné systémové analýze předmětu výzkumu v celku je možno formulovat soubor hypotéz jako východisko pro shromáždění a uspořádání faktů.

Procedurální část programu je strategií výzkumu. Procedura sama pak je chápána jako „charakteristika celého systému činnosti sociologa, způsobu organizace i posloupnosti použití různých technických prostředků“ (str. 41). Andrejeva výslovně klade toto pojetí proti přístupu, který se vyskytuje v buržoazní sociologii a ze kterého plyne dělení procedur na statistickou, experimentální, monografickou, historickou a typologickou.

Prvním krokem experimentální části je sestavení principiálního plánu podle povahy hypotéz (str. 45):

Typ výzkumného plánu	Typ hypotézy	Hlavní prostředky	Cíl
1. Průzkumný	Není hypotéza	Studium literatury, dokumentů, pozorování, rozhovor	Formulování popisné hypotézy
2. Analytický	Popisná hypotéza	Statistika (výběrové nebo monografické zkoumání)	Stanovení přesných kvalitativně-quantitativních charakteristik objektu, výpočet těsnosti souvislosti
3. Experimentální	Explicativní hypotéza	Experiment (reálný nebo myšlený)	Ujasnění příčinně-následných souvislostí

Na principiální plán navazuje pracovní plán, který určuje etapy práce, přiděluje úkoly, stanoví časový plán, případně s elementárním síťovým grafem. První oddíl je uzavřen popisem metod a technik sběru údajů a jejich analýz.

G. M. Andrejeva doplňuje teoretický výklad aplikacemi z větších sovětských sociologických výzkumů, např. výzkumu leningradských sociologů o práci, novosibirského výzkumu o kvalifikaci, výzkumu veřejného mínění aj.

Další oddíly jsou věnovány jednotlivým metodám a technikám. Výběr látky a její podání jsou na úrovni dobrého informačního díla. Stať o pozorování napsala L. A. Petrovskaja, o analýze dokumentů G. M. Andrejeva, o dotazování (dotazník, rozhovor, sociometrický test) B. I. Dobreňkov a o sociologickém experimentu A. P. Kuprijan. Zajímavý je zde především způsob spojení metod a technik s obecným metodicko-filosofickým rámcem práce. Jasná stanoviska v principiálních otázkách umožňují určitou velkorysost při řešení dílčích otázek, která kontrastuje s malicherností v technických finesách empiricismu.

Přednášky o metodách konkrétních sociálních výzkumů jsou dílčí etapou v přípravě učebního textu pro vysoké školy. Podaří-li se text prohloubit a doplnit tak, jak autoři předpokládají, můžeme se těšit na stěžejní metodologické dílo.

Miroslav Gregor